

значна частина колишніх членів українських політичних партій; РКП(б) відмовилася від жорстокого централізаторського курсу "воєнного комунізму" і вдалася до різкої лібералізації економіки; радянські республіки об'єдналися у федеративний союз на зовнішньо рівноправних засадах. Ці реалії видимої радянської дійсності, ситуативно накладені на свідомісні установки М. Грушевського і створили підґрунтя компромісу з більшовицькою владою.

У світлі цього компромісу постає надзвичайно складне питання про оцінку світоглядних позицій М. Грушевського. Уся складність полягає у необхідності визнання того парадоксального факту, що ідейно-політичні погляди лідера українського національного відродження й одного із творців суверенної УНР на наступному етапі української революції вже не відповідали потребам будівництва незалежної держави. Його ідейна еволюція не була винятковою для української еліти. Ці погляди рельєфно відбивали стан тогочасної української політичної думки, насамперед її демократично-народницької течії. Саме на цьому, на наш погляд, базувалося рішення М. Грушевського про рееміграцію.

1. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К., 1992. 2. *Винар Л.* Михайло Грушевський: дія-

льність і творча спадщина // Український історик. – 1991–1992. – № 3–4 (110–111); 1–4 (112–115). – С. 41. 3. *Винар Л.* Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. Ст. і мат. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. 4. *Грич І.* До проблеми народництва та державництва у зв'язку з статтю Михайла Грушевського // Держави, суспільства, культури. Схід і Захід. 36. на пошану Ярослава Пеленського. – Нью-Йорк, 2004. 5. *Жуковський А.* Політична і публіцистична діяльність М.С. Грушевського не еміграції 1919–1924 рр. // УІЖ. – 2002. – № 1. 6. *Лисак-Рудницький І.* Історичні есе. – К., 1994. – Т. 2. 7. Михайло Грушевський і Львівська історична школа: Мат. наук. конф. Львів, 24–25 жовт. 1994 р. – Нью-Йорк; Львів, 1995. 8. Михайло Грушевський і Західна Україна: Доп. і повідомл. наук. конф. Львів, 26–28 жовт. 1994 р. – Львів, 1995. 9. Михайло Грушевський – погляд із сьогодення: Наукові записки ТДПІ. Серія: Історія. (За мат. міжнар. наук. конф.). – Тернопіль, 1997. – Вип. V. 10. Михайло Грушевський і українська історична наука: Мат. наук. конф. Львів, 24–25 жовт. 1994 р., Харків, 25 серп. 1996 р., Львів, 29 верес. 1996 р. – Львів, 1999. 11. Михайло Грушевський і сучасність: Мат. міжнар. наук. конф. – К., 1998. 12. *Ліриг Р.Я.* Життя Михайла Грушевського: останнє десятиріччя (1924–1934). – К., 1993. 13. *Полонська-Василенко Н.* Українська академія наук. Нарис історії. – К., 1993. 14. *Стахів М.* Чому М. Грушевський повернувся в 1924 р. до Києва. Жмут фактів і уривок із спогадів // ЗНТШ. – Нью-Йорк, 1978. – Т. 197. 15. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання. Замітки з приводу дебат на конференціях закордонних членів партії // Борітеся – поборете! – 1920. – № 1. 16. *Шаловал Ю., Верба І.* Михайло Грушевський. – К., 2005. 17. *Шевченко Ф.П.* Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну // УІЖ. – 1966. – № 11. 18. *Шульгин О.* Михайло Сергійович Грушевський – як політик і людина // 36. на пошану Олександра Шульгина (1989–1960). Праці історико-філософської секції. – Париж; Мюнхен, 1969.

Надійшла до редколегії 15.02.06

М. Плугаторенко, асп.

ПОЗИЦІЯ Р. НІКСОНА ЩОДО КОНФЛІКТУ НА ІНДОКИТАЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ У 1953–1967 РОКАХ

Розглянуто процес формування ставлення Р. Ніксона до В'єтнамської війни у допрезидентський період його політичної діяльності. Досліджено основні аспекти позиції Р. Ніксона щодо Індокитайського конфлікту у період його перебування на посту віце-президента та процес змін у його баченні проблеми в період до початку його передвиборної кампанії.

The article deals with the process of shaping of R. Nixon's position on the Vietnam War in the pre-presidential period of his political career. The main aspects of R. Nixon's perspective on Indochina conflict during his vice-presidency and the changes in his approaches to the War through the beginning of his presidential election campaign are studied in the article.

Р. Ніксон був пов'язаний із В'єтнамським конфліктом набагато міцніше, ніж будь-який інший американський політик. Його протистояння війні у В'єтнамі розпочалося в період віце-президентства, у роки холодної війни та піднесення визвольних рухів у колишніх колоніях. Водночас упродовж цього часу формувалися його погляди на глобальні завдання Сполучених Штатів та стратегію і тактику, необхідні для досягнення прийнятних умов миру у В'єтнамі.

На жаль, у сучасній історіографії існує досить вузьке коло робіт, які так чи інакше торкаються питання ставлення Р. Ніксона до В'єтнамської проблеми в період його допрезидентської політичної діяльності. Так, у роботах його біографів, таких як Дж. Ейткен, С. Емброуз, Ф. Броді, Л. Фрідман та В. Левантроссер, М. Дженовез, Л. Лурі, Л. Лонгфорд, Ф. Шурманн, М. Смолл, К. Шульзбергер, Е. Саммерс, Т. Шульц, Т. Вікер, описується його подорож до Азії 1953 р., інколи подаються окремі його вислови в період перебування на посту віце-президента стосовно кризи Д'єн-Б'єн-Фу та необхідності протистояти просуванню комунізму, критика політики президента Л. Джонсона, однак ґрунтовного аналізу чи спеціального розділу, присвяченого цій темі, вони не подають [1, 2, 5, 6, 12, 19, 21, 36, 38–42]. Певну інформацію щодо ставлення Р. Ніксона до Індокитайського конфлікту можна знайти також у працях дослідників В'єтнамської війни, наприклад, у Д. Андерсона, Л. Гарднера, М. Янг, Р. Буззанко, Дж. Геррінга, С. Карноу, Г. Колко, Дж. Леві, Є. Шорта [3, 7, 10, 11, 14, 17, 18, 20, 37, 43], однак вона подається у вигляді досить фрагментарних і розрізнених відомостей у контексті дослідження політики адміністрації Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді або Л. Джонсона лише як реакція або кри-

тика політика-"яструба". Зважаючи на недостатньо комплексне, на нашу думку, висвітлення цієї теми в американській та вітчизняній історіографії, ми вважаємо за доцільне звернутися до вивчення процесу формування та еволюції позиції Р. Ніксона щодо конфлікту на Індокитайському півострові з 1953 р., коли віце-президент уперше публічно виклав своє ставлення до конфлікту після подорожі до Азії, до 1967 р., коли він почав президентські перегони, й одним з наріжних каменів його передвиборчої кампанії стала В'єтнамська проблема та його план виходу з війни.

Своє бачення проблеми Р. Ніксон уперше виклав 23 грудня 1953 р., доповідаючи Раді Національної Безпеки (РНБ) з приводу своєї поїздки до Південно-Східної Азії. Він зазначив, що ситуація в регіоні далека від оптимістичної: навіть якщо Франції вдасться досягти військових успіхів протягом весняної кампанії, все одно немає гарантій, що В'єтмінь чи якась нове угруповання не постане тут знову. Головною проблемою регіону є Китай. Є деякі лідери в Азії, що пропонують скинути комуністичний режим у Китаї, але, на думку Р. Ніксона, це так само неможливо, як і надати Мао місце в Раді безпеки ООН. Тож питання полягало в тому, як утримувати ситуацію під контролем, допоки в'єтнамці не розбудують власну "владу і керівництво", щоб протистояти натиску комунізму [10, р. 163]. Для вирішення проблеми і закінчення війни Р. Ніксон запропонував припинити торгівлю з Китаєм та його партнерами. На той час, однак, мало хто прислухався до міркувань віце-президента [7, р. 230].

Ті проблеми, з якими в майбутньому зіштовхнеться Р. Ніксон у В'єтнамі, багато в чому були схожі на ситуацію, у якій опинилася Франція у 1953 р. Результати се-

ми років намагання повернути військовим шляхом свою колоніальну владу опинилися під серйозною загрозою. Політичний і військовий провал у В'єтнамі, загроза втручання Китаю на в'єнамському боці, протистояння війні всередині країни примусили Францію шукати вирішення проблеми у переговорах. Попри протистояння США, Франції вдалося поставити питання про вирішення в'єнамської проблеми на порядок денний Женевської Східно-Західної конференції з питань Азії у квітні 1954 р. Французькі лідери (як і Р. Ніксон з Г. Кіссінджером пізніше) сподівалися, що дипломатичне вирішення допоможе поліпшити військову позицію Франції в регіоні. Для президента Д. Ейзенхауера, так само як і для його віце-президента Р. Ніксона, компромісний варіант, що передбачав розділення В'єтнаму чи участь В'єтміна у коаліційному уряді, був неприйнятний, тому адміністрація всляк заохочувала Францію до продовження війни, використовуючи умову гарантування додаткової допомоги.

Ситуація загострилася, коли в кінці березня війська В'єтміна почали оточувати французький гарнізон біля Д'єн-Б'єн-Фу. Потягом наступних двох місяців в адміністрації Д. Ейзенхауера точилися дискусії щодо оцінки можливих наслідків розгрому французьких військ. Найбільше занепокоєння викликало можливе ослаблення рішучості французів поряд із посиленням позицій В'єтміна на Женевських переговорах [9, р. 85–86, 947–956]. У свою чергу провал переговорів призвів би до набагато гірших наслідків. Д. Ейзенхауер наголошував на неможливості для Америки втратити Азію [14, р. 32–35]. Це також було випробуванням американської надійності. "Було важливо, щоб ми не показали слабкість у той критичний час і щоб не дозволили росіянам думати, що ми можемо не протистояти їм ... в Індокитаї чи будь-де" [25, р. 153].

Саме в цей час, на прес-конференції 7 квітня 1954 р., президент публічно проголосив "принцип доміно". Порівнюючи ланцюг подій у світі з виставленими вертикально камінцями доміно, Д. Ейзенхауер підкреслив, що після падіння першого з них останній впаде дуже швидко. А далі "наслідки будуть дуже істотними: втрата матеріальних ресурсів, людей та стратегічних військових позицій". Важливим було також не дозволити Японії піти на зближення з комуністичним світом, адже в цьому разі "можливі наслідки цієї втрати для вільного світу будуть непередбачуваними" [35, р. 382–383]. Р. Ніксон публічно висунув цей аргумент ще за три місяці до глави адміністрації, 23 грудня 1953 р. у теле- та радіозвіті щодо своєї добровільної поїздки до Азії. "Чому американців має хвилювати те, що трапилося на іншому кінці світу?.. Якщо впаде Індокитаї, то Таїланд опиниться у дуже незручній позиції. Те ж саме трапиться із Малайєю з її каучуком та оловом. Те ж саме – з Індонезією. Якщо ця велика частина Південно-Східної Азії опиниться під домінуванням комунізму або ж під його впливом, то Японія, що торгує і має торгувати із цією територією для того, щоб існувати, змушена буде орієнтуватися на комуністичний режим" [8].

Ці ідеї репрезентували позиції адміністрації Г. Трумена та Д. Ейзенхауера стосовно важливості Південно-Східної Азії, позиції, узгоджені на секретних зустрічах РНБ та зафіксовані у документах стосовно американських цілей у цьому регіоні з 1950 по 1954 рр. Так, наприклад, положення директиви № 5405 (січень 1954) РНБ адміністрації Д. Ейзенхауера фактично збігалися з директивою № 124 (лютий 1952) часів Г. Трумена. У них йшлося про те, що "комуністичне домінування ... над усією Південно-Східною Азією ставить під серйозну загрозу у короткий термін та під критичну загрозу у довготривалій перспективі інтереси безпеки Сполучених Штатів" [34]. Хоча регіон знаходиться на периферії "ві-

льного світу" та "Радянського блоку", тут, – як наголошував документи, – проходять стратегічні морські та повітряні шляхи, знаходяться важливі військові бази та економічні активи. Й оскільки загроза ситуації йшла не ззовні, а із середини країни, то для США склалася необхідність захистити внутрішню безпеку. Провал у цій справі загрожував можливістю сприйняття комунізму в Азії як "хвилі майбутнього". Віце-президент наголошував на важливості конфлікту у В'єтнамі для Америки в цьому контексті: поразка від рук революціонерів підірве стратегічну ідею надійності США в очах їхніх партнерів у світі [24, р. 106–107].

З іншого боку, для США, на думку Д. Ейзенхауера та Р. Ніксона, Індокитаї не був боротьбою за національні інтереси – незалежність, єдність тощо, тому і не був вартим важливості конфлікту у В'єтнамі для Америки в ситуації при Д'єн-Б'єн-Фу. Д. Ейзенхауер вагався (попри своє занепокоєння щодо погіршення військових позицій Франції) щодо втручання американських військ: "Хоча ніхто так сильно не бажає ... тримати наших чоловіків подалі від тих джунглів, разом з тим ми не повинні забувати про наші насущні інтереси в Індокитаї" [9, р. 952]. Зазначимо, що за цих обставин Р. Ніксон не мав у своїх руках реальних важелів керування зовнішньою політикою і міг лише висловлювати свою думку чи непрямым чином впливати на президента та держсекретаря Дж.Ф. Даллеса.

Президент, з одного боку, у присутності своїх радників говорив про необхідність "сильнодіючих" засобів, але разом із тим наголошував на виваженості та розумності відповіді. Дійсно, у нього було чимало причин для занепокоєння: він не хотів ризикувати авторитетом Америки після нещодавно закінченої Корейської війни, усвідомлював усю складність Індокитайської військово-політичної ситуації, відчував важкість усіх питань, пов'язаних зі збільшенням військового бюджету, не знав можливої реакції СРСР та Китаю, а також розумів імовірність виникнення опозиції цьому рішення як серед американського народу, так і Конгресу та союзників [34]. Однак, у період між березнем та травнем, після поразки при Д'єн-Б'єн-Фу й відкриття Женевських переговорів, Д. Ейзенхауер уже не виключав можливість повітряного удару, у разі, якщо він "принесе істотний результат" [14, р. 32–33]. У кінці березня відбулася низка дискусій між адміралом А. Редфордом та віце-президентом Р. Ніксоном стосовно можливих цілей, у перебігу яких останній виказав неабиякий ентузіазм стосовно розробки військового плану ударів [34]. У ході таких дискусій серед вищого військового та політичного керівництва США було напрацьовано план, який отримав назву "Vulture" ("Яструб"), згідно з яким пропонувалося впровадити військових дій скинути три "маленьких" атомних бомби [9, р. 1137–1141]. Президент не підтримав такий варіант, але дозволив РНБ та Об'єднаному Комітету Начальників Штабів продовжувати відстежувати обставини, за яких буде можливе використання ядерної зброї. 30 квітня Р. Ніксон був присутній на зустрічі, на якій радник президента з питань національної безпеки Р. Катлер "доповідав, ... що комісія планування РНБ обговорювала можливість повідомлення наших союзників стосовно того, що, в разі втягнення США в Індокитайський конфлікт, ми можемо використати атомні бомби". На запитання Д. Ейзенхауера, що з цього приводу думає Р. Ніксон, той відповів, що звичайного, не ядерного бомбардування буде достатньо для того, щоб показати комуністам, що Сполучені Штати "будуть протистояти". Щодо можливості використання ядерної зброї, Р. Ніксон зазначив, що не варто говорити про це із союзниками доти, поки вони не погодяться на об'єднані дії [25, р. 154]. Загалом Р. Ніксон погодився із тактикою,

запропонованою А. Редфордом, суть якої полягала у тому, що для США було легше отримати згоду Франції та союзників на використання ядерної зброї після сформування союзної коаліції, що дало б змогу Америці згодом використовувати цю зброю на власний розсуд. Згодом Р. Ніксон згадував: "До певної міри А. Редфорд вважав, що раннє використання тактичної ядерної зброї може запевнити комуністів, що ми налаштовані серйозно. Ми з Дж.Ф. Даллесом вважали, що якщо комуністи будуть тиснути надто сильно, ми маємо зробити все, що необхідно для того, щоб зупинити їх. Д. Ейзенхауер погодився, хоча, я гадаю, що ми із Дж.Ф. Даллесом були налаштовані набагато серйозніше за нього" [25, р. 155]. Загалом Р. Ніксон не мав якихось серйозних моральних вагань стосовно використання ядерної зброї з метою досягнення чи захисту того, що він вважав національними інтересами. Так, в одному з інтерв'ю стосовно бомбардувань Японії він заявив, що оскільки США досягли ядерної переваги над СРСР, то вони можуть "почати використовувати ядерні бомби як дипломатичний кийок" [22].

Адміністрація Д. Ейзенхауера не шукала війни ні з СРСР, ні з Китаєм, однак американське керівництво вважало, що готовність погрожувати та стояти на межі ядерного удару приносила політичні дивіденди, особливо відтоді, як США досягли ядерної переваги. Під вплив цієї стратегії підпадала також і криза в Індокитаї. Фактично, В'єтнамська війна допомогла її розвитку. Директива РНБ № 162/2 проголошувала, що Індокитай має "таку стратегічну важливість, ... що атака [на нього] ... змусить США реагувати військовим шляхом або локально, або ж проти військової сили агресора" [34]. У травні 1955 р. "Нью-Йорк Таймс" повідомляла, що віцепрезидент Р. Ніксон попередив китайських комуністів у різкому тоні про те, що вони будуть зустрінуті ядерною зброєю в разі, якщо вчинять агресивну акцію ... і ...спричинять війну у Тихоокеанському регіоні... Атомні бомби ...будуть використати проти будь-якої агресивної сили. Адміністрація впевнена, що, незважаючи на визначений ризик, політика протистояння подальшій агресії у довготривалій перспективі має кращі шанси для досягнення нашої мети – миру без капітуляції" [30].

Ще один важливий елемент стратегії адміністрації Д. Ейзенхауера, успадкований і вдосконалений згодом Р. Ніксоном, полягав у тому, щоб примусити потенційного ворога розгадувати, яким буде наступний крок США у кожному конкретному випадку. Примушувати супротивника думати про використання ядерної зброї й удавати себе непередбачуваним та подекуди ірраціональним дуже пасувало Р. Ніксону персонально. Він поважав таку тактику у діях противника і часто намагався знайти пояснення тим чи іншим їхнім діям саме в ній: "Диктаторські лідери революційних рухів завжди непередбачувані. Інколи вони роблять необдумані речі. Саме тому ми маємо бути готовими до найгіршого" [30]. Непередбачуваність та нелогічність стануть тими прийомом, які він згодом візьме на озброєння під час свого президентства. Цей підхід він назве "теорія безумця". Створивши собі імідж ірраціональної та нестійкої у поглядях людини, яка, досягнувши певної межі, заради протистояння комуністичній агресії може піти на все, він примушуватиме комуністичних лідерів уникати провокацій стосовно США.

Позиція Р. Ніксона щодо реагування на комуністичну агресію завжди відзначалася винятковою різкістю і войовничістю. Так, зокрема, його пропозиції щодо реакції на кризу Д'єн-Б'єн-Фу зводилися до кількох варіантів. Пропонувалися, наприклад, американський повітряний удар або удари з використанням ядерної зброї для того, щоб втримати Д'єн-Б'єн-Фу й одночасно показати

СРСР та китайцям серйозність намірів; уживання нових політичних заходів та збільшення військової допомоги Франції; навчання місцевих військ; формування регіональної оборонної організації для того, щоб позбавити війну компрометуючих прикмет колоніалізму, поширювати антикомуністичну ідеологію, санкціонувати інтервенцію і збільшити внутрішньо-американську підтримку втягування країни до конфлікту. Будь-який із цих заходів мав перешкоджати комуністичній активності на півострові. У квітні 1954 р. на засіданні РНБ Р. Ніксон висловив думку про те, що Америка стояла перед вибором: або "допомогти Франції зараз, або пізніше зіштовхнутися з необхідністю взяти на себе тягар відвернення комуністичного загарбання" [26, р. 30]. Тоді ж, відповідаючи на запитання Клуба Американської Преси, він сказав: "якщо Франція припинить битися в Індокитаї і ситуація вимагатиме цього, Сполучені Штати повинні будуть послати війська, щоб боротися з комуністами у цьому регіоні" [26, р. 30]. Такі заяви викликали гучний суспільний резонанс: демократів непокоїли наслідки такого кроку для економіки, а республіканців – політичний вплив. Р. Ніксон змушений був пояснити, що це були лише гіпотетичні заяви про можливі дії США, але насправді його метою було (використовуючи принцип непередбачуваності) налякати комуністичні країни, показавши їм, що такий варіант реагування також розглядається Сполученими Штатами і що метою адміністрації є "уникнення відправки наших хлопців до Індокитаю чи ще кудись на війну" [10, р. 230–231].

Зрештою, Д. Ейзенхауер відмовився від ідеї військового втручання. Битва при Д'єн-Б'єн-Фу була програю на ще до того, як могли б виникнути дві головні його передумови: дозвіл конгресу та створення єдиного союзного фронту [3, р. 26–29]. Р. Ніксон пізніше засуджував Д. Ейзенхауера та Дж.Ф. Даллеса за те, що вони не втрутилися: "залишившись осторонь в той час, коли розбивали нашого союзника, США втратили шанс зупинити поширення комунізму у Південно-Східній Азії малою ціною для себе" [26, р. 31].

На Женевській конференції шляхом постійних наполягань, погроз інтервенції та дипломатичного маневрування Америці вдалося зробити так, щоб В'єтмінь погодився на менше, ніж він виграв після Д'єн-Б'єн-Фу. Однак новостворений Південний В'єтнам міг існувати лише за умов постійної економічної та військової допомоги з боку США. До вересня 1954 р. було створено СЕАТО – паперовий альянс, фактично призначений для того, щоб заспокоювати Конгрес, мобілізувати союзників та стати легітимною основою для продовження інтервенції до В'єтнаму. Р. Ніксон також був причетний до створення Організації. Ще у січні 1954 р., невдовзі після своєї поїздки до Азії, він висловився стосовно необхідності створення політично-військового альянсу, метою якого буде не лише протистояння традиційній агресії ззовні, але й відвернення внутрішнього комуністичного перевороту [2, р. 342].

Р. Ніксон виніс урок з усіх цих подій на майбутнє: наполегливість, дипломатичні махінації та військової погрози зберегли Південний В'єтнам для подальшої боротьби, однак досягти кращого результату за меншу ціну можна було, якби Америка завдала кілька повітряних ударів під час кризи навколо Д'єн-Б'єн-Фу. Однак на той час він не був ні президентом, ні держсекретарем, щоб втілити такі рішення, хоча водночас впливав на політику адміністрації Д. Ейзенхауера. Він був проти переговорів та виступав на захист жорсткої лінії, яка передбачала бомбардування, розширення програм військових навчань для місцевих військ, посилену пропаганду, регіональний альянс для протистояння внут-

рішнім комуністичним силам [9, р. 874], і пошуки сильного лідера для того, щоб сформувати й очолювати життєздатний антикомуністичний уряд.

Спочатку Р. Ніксон був не надто високої думки про південнов'єтнамського лідера Нго Дін Д'єма. Його ставлення змінилося, коли Д'єм втримався при владі на перших порах, а потім, за американської підтримки, розпочав безжалюню кампанію проти членів В'єтміна, які залишилися на території Південного В'єтнаму після Женевської угоди. Р. Ніксон не переставав ратувати за війну в кінці 1950-х рр., і на початку 1960-х, уже за президента Дж. Кеннеді, залишався на своїх позиціях. Коли президент після перемог В'єтконгу та масових акцій протесту буддистів проти репресій Д'єма, уже був готовий припинити його підтримувати, Р. Ніксон заявив: "Сьогодні у В'єтнамі вибір робиться не між Д'ємом та кимось кращим, а між ним і кимось безмежно гіршим" [31]. Під "безмежно гіршим" розумівся або комуніст, або нейтраліст, або менш рішучий антикомуніст. Військові поразки, корупція, авторитарне правління та жорстокість Д'єма в очах Р. Ніксона бліднули перед тим, що Д'єм розумів, що "першочерговою задачею уряду було встановлення порядку" [26, р. 38, 62–73]. Протягом усього листопада 1963 р., висловлюючи своє ставлення до вбивства Д'єма, Р. Ніксон називав цю подію поворотним моментом війни, що "не принесе нічого, окрім хаосу" [25, р. 509, 513–514]. "Сполучені Штати осоромили себе, показавши, що використовують людей, а коли вони перестають слугувати цілям керівників, їх ліквідують" [11, р. 24]. Він наголошував, що Дж. Кеннеді та його радники через свою невірну стратегію та причетність до заколоту стали "архітекторами" тієї ситуації, яку він отримав у В'єтнамі, ставши президентом [25, р. 256–257].

Коли після вбивства Дж. Кеннеді президентом став Л. Джонсон, Р. Ніксон був одним з найвпливовіших та найактивніших "яструбів" поза урядом, які тиснули на нового президента, примушуючи його продовжувати війну та збільшувати напруження. З лютого 1964 р., коли він заявив, що Л. Джонсон готує Америку до "відступу або поразки", до грудня 1967 р., коли він закликав до контратаки на Китай у разі, якщо китайські літаки атакують американські війська в регіоні, промови Р. Ніксона стали характеризуватися войовничим характером. Навіть визнавши у лютому 1965 р., що "середній американець підтримує вихід з конфлікту", він усе одно схвалював подальше розгортання американських військ та їхню участь у бойових діях. Однак з кінця 1966 р., коли ця тема стала наріжним каменем невдоволення суспільства, Р. Ніксон почав рекомендувати кількісні параметри американського контингенту, нижчі за ті, які пропонувала адміністрація, а також наголошувати на необхідності "подальших кроків до пасифікації" [29]. Разом з тим він постійно заявляв в унісон з іншими "яструбами" про розширення та інтенсифікацію повітряної і морської війни, а також тиснув на адміністрацію з приводу посилення бомбардувань Лаосу й Північного В'єтнаму, включення Ханю до списку цілей повітряної авіації, мінування та встановлення морської блокади порту Хайфон. Р. Ніксон також виступав за торгові санкції й урізання зовнішньої допомоги постачальникам Північного В'єтнаму, маючи на увазі Китай і СРСР.

Підтримуючи джонсонівську політику дедалі глибшого втягнення США до В'єтнаму, Р. Ніксон звинувачував його у нерішучості. За його словами, "президент своєю поступовою ескалацією втратив усі переваги, які мав би дати нам масований тиск" [15]. Він вважав, що Л. Джонсон недостатньо "агресивний і пристосовує інтенсивність військових зусиль до активності комуністів, дозво-

ляючи таким чином ворогові задавати тон". Ще одним аспектом ніксонівської критики стала президентська нещирість: він дорікав Л. Джонсону за те, що той дезінформував громадськість стосовно темпів та вартості ескалації. Р. Ніксон заявляв, що Америці для досягнення успіху у В'єтнамі необхідне нове, не пов'язане із минулими помилками "керівництво". При цьому він підкреслював необхідність не лише зміни осіб, але і способу керування країною: "Зараз не час для узгоджувального уряду. Прийшов час для лідерства" [32].

Вістря своєї критики майбутній президент спрямовував не лише на Л. Джонсона, але й на миролюбних демократів. Він твердив, що погане керівництво війною з боку Л. Джонсона стало наслідком не лише його нерішучості та недостатньої агресивності, але й розбіжностей між лівими, лібералами та демократами. Так, у 1965–1966 рр. Р. Ніксон активно критикував сенатора В. Фулбрайта за "м'яку та ... заспокоючу лінію" [4, р. 112]. Закликаючи демократів припинити критику війни, він наголошував, що розкол у партії був головною перепорою на шляху до миру. Війна може бути скорочена, резюмував він, "шляхом мобілізації думки всього вільного світу та об'єднанням Сполучених Штатів".

Р. Ніксон був проти дипломатичного компромісу. "Якщо слово "переговори" означає поступки з обох сторін", – говорив він в інтерв'ю "Нью-Йорк Таймс" у 1965 р., – "я проти будь-яких переговорів. За столом переговорів не можна йти комуністам на поступки". Йому імпонувала лише така угода, яку, наприклад, уклала адміністрація Д. Ейзенхауера у Кореї, згідно з якою Південний В'єтнам отримав би незалежність і безпеку" [15]. У лютому того ж року він заявив, що позиція США була "надто слабкою", щоб розпочинати переговори, і що наполегливі намагання таких демократів-"голубів", як В. Фулбрайт, розпочати переговори переконали Північний В'єтнам у слабкості США.

До кінця 1967 р. Р. Ніксон почав вже виступати за "зусилля щодо мирного врегулювання", але продовжував обережно ставитися до переговорів і категорично був проти компромісів. Протягом усього періоду президентства Л. Джонсона позиція, яку пропонував Р. Ніксон для переговорів, включала наполягання на виведенні військ Північного В'єтнаму та "припиненні його незаконного зазіхання на незалежність та територіальну єдність Південного В'єтнаму". Він був проти нейтралізації Південного В'єтнаму, створення коаліційного уряду у Сайгоні та спільного виведення північнов'єтнамських й американських військ. Після свого п'ятого візиту до Сайгону у квітні 1967 р. він додав ще один аргумент на користь свого спротиву переговорам: сам Сайгон ще не бачив "жодної перспективи переговорного врегулювання". Для Р. Ніксона мир означав вигідну угоду за столом переговорів за допомогою тиску військовим та дипломатичним шляхом на Ханю, В'єтконг та їхніх союзників: "За столом переговорів ви можете говорити лише про те, чого вчасно досягли на полі бою" [27]. У 1966 р., критично оцінюючи Манільське комюніке, згідно з яким США мали вивести свої війська з Південного В'єтнаму протягом шести місяців у разі, якщо противник також введе свої війська, Р. Ніксон сказав: "Стратегія на майбутнє повинна бути розроблена таким чином, щоб збільшувати військовий, економічний та дипломатичний тиск на агресорів з метою закінчити війну та гарантувати мир без капітуляції в Азії" [28]. Ця стратегія, за винятком деяких деталей, стане визначати його позицію і в період президентства.

Хоча Р. Ніксон і не відкидав можливість вирішити проблему переговорним шляхом, однак він не бажав йти на компроміс з тих проблем і принципів, заради яких взагалі велася ця війна. Почавши на тлі передвиборчих

перегонів у грудні 1967 р. говорити про своє протистояння розширенню наземних бойових дій [13], він разом із тим не схвалював ідею виведення наземних чи інших військових сил США з В'єтнаму, і більше того, продовжував закликати до "ефективнішої" військової та дипломатичної стратегії, маючи на увазі під цим евфемізмом масований повітряний тиск.

Войовничо-наступальна позиція Р. Ніксона стосовно В'єтнамської війни восени 1967 р. мало змінилася порівняно з його позицією в адміністрації Д. Ейзенхауера під час кризи навколо Д'єн-Б'єн-Фу та Женевської конференції, за винятком ставлення до можливості використання ядерної зброї. У момент, коли СРСР уже досяг паритету із США у ядерних озброєннях й американська громадськість набагато краще усвідомила небезпеку ядерної війни, Р. Ніксон дистанціювався від крайнього правого крила республіканців, які виступали за використання атомних бомб у В'єтнамі. Як у 1964 р., так і у 1967 р. він заявляв, що такі заходи не є необхідними і виправданими з огляду на можливі наслідки для американської зовнішньої політики в цілому. Разом з тим він ніколи не говорив про те, що він проти використання ядерної зброї за будь-яких обставин. Необхідність омилати гострі кути у промовах він компенсував використанням нейтральніших понять – "масований тиск" та "надпотужний удар у відповідь". Так, у вересні 1965 р. він рекомендував завдати удару по Китаю, якщо той не "прибере руки" від інших азійських країн, а у грудні 1967 р. – якщо дозволить Північному В'єтнаму використовувати свої військові бази [33, с. 13]. Усвідомлюючи, що громадськість проти використання ядерної зброї, він продовжував говорити про неї непрямо, асоціюючи В'єтнамську війну з небезпекою ядерної війни. Програш у цій війні, на його думку, може призвести до третьої світової війни, яка "вже буде ядерною, адже Китай матиме атомні бомби." Він не ратував за превентивний удар по Китаю, але й не відкидав такої можливості "в разі відповідного рівня провокації" [33].

Упродовж років, які розділяли початок його віце-президентства і переможну для нього президентську кампанію 1968 р., Р. Ніксон послідовно стояв на войовничих позиціях щодо конфлікту на Індокитайському півострові, зазвичай пропонуючи набагато агресивніші стратегії, ніж президенти Д. Ейзенхауер, Дж. Кеннеді та Л. Джонсон.

Ситуація в Південно-Східній Азії на кінець 1960-х рр. вимагала від США постійного захисту країн регіону від лівих революційних рухів та зростаючого впливу Китаю. Тому, попри всю критику джонсонівської політики, Р. Ніксон визнавав, що США зіграли і грають позитивну роль у В'єтнамі: "Навколо Китаю некомуністична Азія феноменально зростає та досягає нового рівня стабільності. Саме американська участь у В'єтнамській війні дала час для того, щоб це відбулося" [16, р. 529]. Для Р. Ніксона задовільне завершення цієї війни було необхідною передумовою для втілення у життя його мети: створення післявоєнної проамериканської економічної, політичної та військової асоціації "вільних" держав Тихоокеанського басейну з Південним В'єтнамом на вершині дуги від Нової Зеландії до Японії [23].

Позиція Р. Ніксона щодо конфлікту на Індокитайському півострові формувалася під впливом холодної війни, і тому він завжди розглядав цю проблему під ку-

том зору відносин із СРСР та необхідності збереження позицій Америки у світі. Р. Ніксон був прихильником жорстких заходів, вважаючи, що сильний тиск американської військової міці змусить противника здавати позиції, однак при цьому він не приділяв достатньої уваги як військовій, так і дипломатичній специфіці В'єтнамського конфлікту, що зрештою вже за часів його президентства призвело до важкого процесу укладання "почесного миру", який для багатьох став доказом поразки США. На нашу думку, тема ставлення Р. Ніксона до Індокитайського конфлікту у допрезидентський період його політичної діяльності має широкі перспективи для подальшого дослідження через те, що до наукового обігу постійно вводяться раніше недоступні дослідникам джерела, які стосуються діяльності Р. Ніксона на посту президента. У цьому контексті цікаво було б простежити зміни у поглядах президента Р. Ніксона на різноманітні аспекти в'єтнамської проблеми в різні періоди його перебування на посту глави держави.

1. *Aitken J.* Nixon. A Life. – Washington, 1993.
2. *Ambrose S.E.* Nixon. The Triumph of a Politician. 1962–1972. – N.-Y., 1989.
3. *Anderson D.L.* The Vietnam War. – N.-Y., 2005.
4. *Berman W.S.* William Fulbright and the Vietnam War. The Dissent of a Political Realist. – Kent, 1988.
5. *Brodie F.M.* Richard Nixon. The Shaping of His Character. – N.-Y., 1981.
6. *Cold War Patriot and Statesman. Richard Milhous Nixon* / Ed. by L. Freedman, W.F. Levantrosser. – Westport, 1993.
7. *A Companion to the Vietnam War* / Ed. by M.B. Young, R. Buzzanco. – Blackwell, 2002.
8. *Digest of Nixon's Talk on Indo-China* // The New York Times. – April 18, 1954.
9. *Foreign Relations of the United States, 1952 – 1954*, vol. 13. Indochina. – Washington, 1982.
10. *Gardner L.C.* Approaching Vietnam. From World War II through Dienbienphu, 1945–1954. – N.-Y., 1988.
11. *Gardner L.C.* The Great Nixon Turnaround. Foreign Policy in the Postliberal Era. – N.-Y., 1973.
12. *Genovese M.A.* The Nixon Presidency: Power and Politics in Turbulent Times. – N.-Y., 1990.
13. *G.O.P. Is Skeptical Over Hint That Nixon Might Enter More Primaries; Conflicting Opinions* // The New York Times. – December 15, 1967.
14. *Herring G.C.* America's Longest War. The United States and Vietnam, 1950–1975. – N.-Y., 1986.
15. *The Irrepressible Mr. Nixon*. // The New York Times. – November 23, 1965.
16. *Johnson L.B.* The Vantage Point. Perspectives of the Presidency. 1963–1969. – L., 1971.
17. *Karnow S.* Vietnam, A History. – N.-Y., 1991.
18. *Kolko G.* Anatomy of War. 1940–1975. – L., 1986.
19. *Lurie L.* The Running of Richard Nixon. – N.-Y., 1972.
20. *Lewy G.* America in Vietnam. – N.-Y., 1978.
21. *Longford L.* Nixon A Study in Extremes of Fortune. – L., 1980.
22. *A Nation Coming Into Its Own*. // Time, July 29, 1985. – <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1048416-4,00.html>.
23. *Nixon R.M.* Asia After Viet Nam // Foreign Affairs. – Vol. 46. – October 1967. – P. 111–123.
24. *Nixon R.M.* 1999 victory without war. – N.-Y., 1988.
25. *Nixon R.M.* The Memoirs of Richard Nixon. – N.-Y., 1978.
26. *Nixon R.M.* No More Vietnams. – N.-Y., 1985.
27. *Nixon Backs Johnson Decision* // The New York Times. – November 23, 1965.
28. *Nixon Criticizes Manila results; Says That Vietnam Peace Is No Nearer and Asserts War May Last 5 Years* // The New York Times. – November 4, 1966.
29. *Nixon Denounces M'Namara's Data; Charges 'Fakery' in Figures on Troops for Vietnam*. NYT, Nov 7, 1966. – <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F40F17F93954117B93C5A9178AD95F428685F9>.
30. *Nixon Gives Reds Warning on Atom; Asserts Any New Aggression in Pacific Will Be Met by Nuclear Weapons*. // The New York Times. – March 18, 1955.
31. *Nixon Says West Forms Loose Ties* // The New York Times. – October 25, 1963.
32. *Nixon Urges U.S. to Press Attacks on North Vietnam*. // The New York Times. – February 12, 1965.
33. *Nixon Urges Warning to Peking to Keep 'Hands Off' Fighting*. // The New York Times. – September 13, 1965.
34. *The Pentagon Papers, The Senator Gravel Edition*, vol. 1. – <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pentagon/doc20.htm>.
35. *Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower: 1954*. – Washington, 1960.
36. *Schurmann F.* The Foreign Politics of Richard Nixon. The Grand Design. – Berkeley, 1987.
37. *Short A.* The Origins of the Vietnam War. – N.-Y., 1989.
38. *Small M.* The Presidency of Richard Nixon. – Lawrence, 1999.
39. *Sulzberger C.L.* The World and Richard Nixon. – N.-Y., 1987.
40. *Summers A.* The Arrogance of Power. A Secret World of Richard Nixon. – L., 2001.
41. *Szulc T.* The Illusion of Peace. Foreign Policy in the Nixon Years. – N.-Y., 1978.
42. *Wicker T.* One of Us. Richard Nixon and the American Dream. – N.-Y., 1991.
43. *Young M.B.* The Vietnam Wars. – N.-Y., 1991.

Надійшла до редколегії 22.02.06